

19. Oxford Advanced Learners Dictionary of Current English, Seventh Edition. – Oxford University Press, 2005. – 1780 p.
20. The American Heritage Dictionary of the English Language, Fourth Edition. – Copyright 2009 by Houghton Mifflin Company. – Published by Houghton Mifflin Company//www.dictionary.com
20. The Penguin A-Z Thesaurus. – Penguin Books Ltd, 2001. – 442 p.
1. The Penguin English Dictionary. – Penguin Books Ltd, 2002. – 1045 p.
21. WordReference.com English Dictionary//www.foreignword.com

Бялик В. Д.
(Чернівці)

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА ТА УМОТИВОВАНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОГО НЕОЛОГІЗМУ

У статті розглядаються теоретичні засади внутрішньої форми слова та його умотивованості. На матеріалі англійської неології досліджується словотвірна, семантична активність внутрішньої форми слова та умотивованості і визначаються їх типи.

В статье рассматриваются теоретические основы внутренней формы и мотивированности. На материале английской неологии исследуется их словообразовательная, семантическая активность внутренней формы слова и мотивированности, а также определяются их типы.

The article dwells on the theoretical foundations of the notions of inner word form and motivation. The word-building, semantic potential of inner form of a word and its motivation have been considered on the basis of English neologisms, their types being determined.

Поняття внутрішньої форми знаходилось довгий час на периферії інтересів структурної лінгвістики. Селіванова О.О. навіть веде мову про те, що «невизначеність внутрішньої форми слова, складність її репрезентації, суперечливість розгляду спричиняє вихід цього терміна з активного вжитку лінгвістів». [7, 71]. Однак останнім часом слід констатувати, що у зв'язку із зверненням лінгвістики до інтерпретуючих та когнітивних моделей, усвідомленням необхідності врахування фактів діячності в синхронному описі і потребі такого семантичного представлення слова, яке було б зорієнтованим на врахування всіх його релевантних парадигматичних зв'язків, спостерігається відновлення інтересу до проблеми внутрішньої форми слова, умотивованості, встановлення їх онтологій.

Метою даної статті є детермінувати поняття внутрішньої форми та умотивованості як основних чинників генези новотвору. Для цього необхідно дати короткий теоретичний огляд цих понять та визначити їх роль в утворенні англійських неологізмів.

Словосполучення «внутрішня форма», як відомо, походить від терміна, запровадженого В. фон Гумбольдтом *innere Sprachform* (внутрішня форма мови). Надалі у XIX сторіччі його широко використовував український філолог О. О. Потебня, коли вів мову про «внутрішню форму слова», проте змістовно тут йдеться зовсім про різні речі: під внутрішньою формою В. фон Гумбольдт мав на увазі певне засвідчення «духу народу», який закладений у мовному устрою, а у О.О. Потебні внутрішня форма слова виступає «найближчим етимологічним значенням слова», яке відображало «відношення думки до свідомості», вказувало, «як уявляється людині її власна думка» [6].

Уже в праці «Мова і думка» О.О.Потебня веде мову про розподіл внутрішньої та зовнішньої форми слова: «У слові ми розрізняємо *зовнішню форму*, тобто членороздільний звук, *зміст*, який об'єктивується через звук, і *внутрішню форму*, або найближче етимологічне значення, той спосіб, яким виражається зміст». [6] Внутрішня форма у О. О. Потебні постає в його теорії як результат організації лексичної семантики, як спосіб структурування думки словом.

О. О. Потебня з філософських позицій висвітлює питання про відношення форми й смислу у слові. У цьому зв'язку виникає запозичене у В.Гумбольдта поняття внутрішньої форми мови, що характеризується декількома різними визначеннями в процесі розвитку даної концепції.

Очевидно, що розробка проблеми внутрішньої форми слова безпосередньо пов'язана з вивченням питання про знак. Знак виступає як виразник тієї або іншої ознаки, представником значення. О.О.Потебня зосереджує увагу на гносеологічній функції мови: наводячи приклад, котрий включає реалізацію словесного змісту на двох рівнях, тобто на рівні внутрішньої форми слова (його найближчого етимологічного значення) і на рівні суб'єктивного. Дослідник демонструє постулат про те, що мовна одиниця має свою головну, істотну ознаку, називаючи її «знак значення» слова. Говорячи про зовнішню форму слова, О.О.Потебня вказує, що «звук у слові не є знак, а

лише оболонка, або форма знака; це, так би мовити, знак знака» [6, 117]. Звук виступає в ролі знака тільки в тому випадку, коли він асоціюється з певним значенням.

Теорія внутрішньої форми слова О.О. Потебні трактувалася ним не однаково у різні періоди його наукової діяльності. Березін Ф. М., зокрема, зазначає у цьому зв'язку: «Концепція внутрішньої форми зазнавала в Потебні певних змін. Спочатку внутрішня форма виступає як синонім понять етимологічного значення слова й уявлення. Надалі Потебня вже розмежовує уявлення й внутрішню форму. Внутрішня форма позначає найближче значення слова й виступає як сукупність декількох значень, у той час як уявлення виражає одну ознаку. Внутрішня форма завжди зберігається в слові, у той час як уявлення може зникати» [48, с. 86]. Важливо також відзначити й той факт, що вчений звертає особливу увагу на семантичний розвиток мовних одиниць: первинне «уявлення» у зв'язку з розширенням значення слова може із часом зникнути, однак звук і значення є «неодмінними частинами слова» [1, 95].

Як і для О.О.Потебні, для О.Ф.Лосєва внутрішня форма слова є відношенням, і саме відношенням думки до свідомості; але якщо для О.О.Потебні це відношення власної людської думки до свідомості, то для О.Ф.Лосєва це відношення власної думки предмета, ідеї самого предмету до свідомості. Таким чином, внутрішня форма слова, або, як називає її О.Ф.Лосєв ноєма (грец. «думка, розуміння»), – це суб'єктивне розуміння об'єктивного смислу речі, яке завдяки спілкуванню може набути загальномовного характеру, але може і залишитись індивідуальним.[4].

П.О. Флоренський називає внутрішню форму слова – момент життя індивідуального духа – *семемою*. С.С. Аверинцев зауважує тут, що в лінгвістиці «семема» це зовсім інше: вона – елемент смислу, на які можна умовно шляхом абстрагування, розкласти слово. Для Флоренського семема – просто смислове багатство слова [2, 34). У Г.Г.Шпета внутрішня форма – абсолютна форма, форма форм, вища і кінцева в системі і структурі форм «словесно-логічного плану» [8, 101). На думку В.В.Бібіхіна внутрішня форма не в слові, не *глибше* слова, а слово і є внутрішньою формою [2, 415].

Внутрішня форма слова у Кияка Т.Р. виступає як символ, симптом, образ значення і, як наслідок, орієнтує на інтенціонал поняття [3, 58). При цьому він відокремлює внутрішню форму слова від умотивованості, яка тлумачиться лінгвістом як зв'язок між планом змісту лексичної одиниці (тобто значенням В.Б.) і планом вираження (власне внутрішньою формою слова –В.Б.).

Враховуючи вищесказане, можна стверджувати, що внутрішня форма – це простежування того процесу, за допомогою якого мовою було створено дане слово, за висловом Ю.С. Маслова – «той відбиток думки, який зберігається у слові, що відбувався у момент виникнення слова» [5]. Цей слід «руху думки» може бути більш менш помітним, експліцитним, прозорим, а може й зовсім губитися у глибині віків. В останньому випадку говорять про втрату внутрішньої форми, хоч така втрата реалізується, на нашу думку, лише на синхронному рівні, оскільки будь-яке слово, навіть утворене в результаті креативної діяльності людини, не може не базуватися на ресурсах загальноновживаної мови.

Внутрішня форма слова є «образом імені», найближчим етимологічним значенням слова, тим засобом, яким виражається зміст», тобто ознакою плану вираження, яка проектується у план змісту за О.О. Потебнею. У працях послідовників О.О.Потебні внутрішня форма слова ототожнюється із значенням або його частиною залежно від ступеня похідності найменувань, а також вважається маніфестантом мотивованості похідних слів як зумовленості зв'язку форм і значень дериватів і їхніх мотиваторів [7,70].

Внутрішня форма слова – семантична і структурна співвіднесеність морфем, які входять до слова, з іншими морфемами даної мови; ознака, покладена в основу номінації при утворенні нового лексичного значення слова. Внутрішня форма мотивує звуковий вигляд слова, вказує на причину, з якої дане значення виявилось вираженим саме даним сполученням звуків. Вибір ознаки, яка лежить в основі номінації, не обов'язково визначається її істотністю, це може бути лише ознака, яка кидається в очі, тому в різних мовах один і той же предмет може бути названим на основі виокремлення різних ознак... [9, 85]

Умотивованість чи як ще інакше цей термін може іменуватися – мотивація – у традиційному словотворі є процесом формування семантичного й формального зв'язку похідного слова із твірним у межах знакового коду мовної системи, водночас у теорії номінації виступає формальним і семантичним зв'язком між словами як знаками (відносний план) і їхніми позначуваними (абсолютний план), що встановлюється при творенні слів. У сучасній когнітивній ономазіології мотивація є наскрізною у процесі творення номінативної одиниці лінгвопсихоментальна операція встановлення семантичної і формальної залежності між мотиватором і похідною номінативною одиницею (мотивованим знаком)

на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване в етнічній свідомості [7, 401]

Виникнення когнітивної лінгвістики зумовило появу нового аспекту розгляду проблеми мотивації. Вибір мотиваторів номінативних одиниць отримав нове пояснення й розширив спектр детермінант, які виходили за межі мовної системи у простір різних психічних пізнавальних функцій людини, що опосередковують формування інформаційних структур свідомості, зв'язки між ними та процеси позначення. Мотивація враховує не лише буквальні знання про позначуване, представлені прямими значеннями мовних одиниць, а й оцінно-емоційну, сенсорну, метафоричну, образну, парадоксальну інформацію. [7, 402]

Залежно від статусу фрагмента структури знань про позначуване мотивація поділяється на такі типи: 1) пропозиційну, яка застосовує знаки-мотиватори у прямих значеннях як складники предикатно-аргументних структур буквальної інформації про позначене; 2) асоціативну, що обирає мотиватори метафоричного статусу на підставі аналогічних зв'язків з іншими концептуальними сферами свідомості; 3) модусну, яка ґрунтується на оцінці носіями мови знака мотиватора в кореляції із психічними функціями відчуттів, почуттів, архетипами позасвідомого; 4) змішану, яка суміщає мотиватори, обрані з різних фрагментів структури знань про позначене; 5) концептуально-інтеграційну, що формує новий знак і його концепт на підставі поєднання двох концептів і їхніх знаків. [7, 402].

У словотворі існують інші класифікації мотивації, принципами яких є 1) розмежування форми та семантики мотиватора й мотивата (лексична та словотворча; зовнішня та внутрішня); 2) рівень мовної системи, на якому встановлюється мотиваційний зв'язок (фонетична, структурна, лексико-семантична; фонетична, Морфологічна, семантична мотивація); 3) принцип аналогії в словотворчій підсистемі мови (лексична та структурна); 4) специфіка мотиватора у словотворчій структурі слова (експліцитна, ускладнена й імпліцитна (ідіоматична)); 5) ступінь функціональності мотиваторів (повна, часткова); 6) логічні відношення між семантикою слова та внутрішньою формою (повна, часткова, нульова й абсолютна); 7) спосіб зв'язку похідного та твірного слів (асоціативно-описова, асоціативно-зіставна, гіпонімічна, часткова, експресивна) [7, 403].

Мотиватор розуміється як твірна основа похідної номінативної одиниці. В ономазіології М. Докуліл ототожнював мотиватор з ономазіологічною ознакою. Вибір мотиватора є одним з етапів породження номінативної одиниці. Мотиватор обирається з Мотиваційної бази, активованої у фрагменті структури знань про позначуване. При цьому гасяться інші складники мотиваційної бази, що розглядається як ономазіологічна імплікація. Кореляція мотиватора із відповідним компонентом концептуальної структури визначає тип мотивації номінативної одиниці. Мотиватор забезпечується ономазіологічним базисом, у результаті чого номінативна одиниця отримує своє місце у системі мовної синтагматики й парадигматики [7, 400-401].

Мотиваційна база – фрагмент структури знань про позначуване, який активується на етапі внутрішнього програмування при породженні номінативної одиниці та являє собою превербальну схему майбутньої ономазіологічної структури знака, із якої обираються мотиватор чи мотиватори за умови ономазіологічної імплікації інших компонентів. (...) Мотиваційна база близька поняттю внутрішньої форми українського лінгвіста О.Потебні, який розглядав її як «знаряддя перекладення думки на іншу мову». [7, 401].

У результаті під внутрішньою формою слова розуміємо усвідомлену мовцями певної мови умотивованість значення слова (або словосполучення даної мови значенням складових його морфем або вихідним значенням того ж слова, тобто образ або ідею концепту, який закладений в даному слові. Тому часто у цьому значенні використовується термін «умотивованість».

Наявність внутрішньої форми у певного слова означає наявність у даного слова певного типу парадигматичних смислових відношень. У залежності від того, яка суть є другим термом цього відношення, розрізняємо різні типи внутрішньої форми слова. Можна, загалом, визначити два основні типи внутрішньої форми, котрі можна назвати, відповідно, словотвірним (коли відношення встановлюється з іншим словом) і епідигматичним (коли другим термом відношення є інше значення того ж слова). Окрім того можливі і змішані випадки.

Внутрішня форма словотвірного типу є у слів, які утворені від якогось іншого слова за певною словотвірною моделлю, а це значить, що, загалом кажучи, будь-яке слово, котре має дериваційну історію, має і внутрішню форму (*aerobicised, therapise, shiftless, etc*).

Внутрішньою формою епідигматичного типу володіють слова, які мають «пряме або буквальне» і «переносне» значення, за умови, що вихідне значення є також актуальним для даного слова (*nic – nic (корабля) head – head (of a state), mouse – mouse (of a computer) etc.*).

Дуже часто внутрішня форма буває змішаного типу, коли внутрішня форма епідигматич-

ного типу (переноси за функцією, метафоричні переноси для слів з абстрактною семантикою, тощо) поєднується із внутрішньою формою словотвірного типу для слів, котрі мають дериваційну історію. (*mountain – mountaineering, zorb – zorbing ; want – miswanting, etc.*)

Внутрішня форма є складовою концепту, який закладений в слові. Важлива властивість внутрішньої форми полягає в тому, що її наявність чи відсутність, або іншими словами прозорість чи непрозорість у даному слові є явищем градуальним: між «полюсами», на яких знаходяться, з одного боку, слова, утворені за регулярною моделлю і без семантичних зсувів, тобто таких, котрі мають «тривіальну» внутрішню форму, і, з іншого боку, запозиченнями типу *atom, kimono, sushi amkha (непечічний громадянин Ізраїлю) etc.*, позбавлених прозорої внутрішньої форми, розташовується багатий спектр проміжних випадків, тобто слів, котрі мають внутрішню форму різної повноти і/або прозорості. Під повнотою тут маються на увазі часткове морфологічне членування слова (*буженина, Latinoization, kilographic, environmentalist, Frankenfood etc.*), а під прозорістю – ступінь очевидності, актуальності для мовної свідомості імплікованих даним словом парадигматичних смислових зв'язків (пор. параметри умотивованості – повнота та точність умотивованості у працях Е.Ф.Скороходька, Т.Р.Кияка, В.Д. Бялика).

Для внутрішньої форми характерна надзвичайна варіативність стосовно носіїв мови. Для людей, не схильних до мовної рефлексії, внутрішня форма існує лише у своєму тривіальному варіанті – у тій мірі, в якій вона виявляється в живих і регулярних словотвірних процесах, тоді як для лінгвістів чи поетів уявлення про внутрішню форму буде значно багатшим і істотно відрізнятиметься.

При зміні дослідницької позиції від *ergon* до *energeia* внутрішня форма постає як форма володіння знаннями, яка дозволяє породжувати мовлення як особливу мовну свідомість. Даний і синонімічні до нього терміни (мовне відчуття, мовна рефлексія тощо) відображають іманентну присутність мовної структури, моделей мовного породження в мовленнєвомисленевих процесах. В акті мовотворчості, і створення нових слів зокрема, спостерігаються моменти зустрічі мовної системності і творчої сили суб'єкта-творця. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє внутрішня форма неологізму.

Внутрішня форма слова виступає як механізм, який закріплює в морфосемантичній структурі слова «спрямованість свідомості» на розумінні іменованого явища. Ряди внутрішніх форм слова об'єктивують «звичні ходи думки» в системі номінації, які створюються у єдності процесів морфологічної і семантичної деривації. У мові морфосемантичні моделі структурування смислів, не усвідомлені, але спрямовуючі думку, в процесі історичного сумісного дрейфу мов і культур стають одними із найяскравіших показників своєрідності етномовної картини світу.

Внутрішня форма слова відображає специфіку номінації у кожній мові, тому зіставлення лексичних одиниць за внутрішньою формою допомагає глибше розкрити характер лексики, нової лексики в тому числі.

Внутрішня форма, будучи способом реалізації мотивованості, виконує різні функції у мовній системі. Функціональна характеристика внутрішньої форми слова певною мірою зумовила в мотивології виокремлення декількох її видів. Так внутрішня форма слова може по-різному усвідомлюватися носіями мови, що свідчить про її варіантний характер. Одним із проявів динамічної властивості внутрішньої форми слова є її лексикалізований характер. Внутрішня форма слова є одним із засобів створення образності завдяки її метафоричному характеру. Отже, серед основних можна виокремити такі види внутрішньої форми: лексикалізована / нелексикалізована, метафорична / неметафорична, варіантна / неваріантна.

Інформацію про картину світу можна отримати за результатами мотиваційного аналізу внутрішньої форми слова, яка характеризується репрезентативною функцією, котра полягає у тлумаченні дійсності, і гносеологічною, пов'язаною з відображенням в структурі слова етапів пізнання людиною навколишнього світу. У залежності від способу номінації (прямого чи опосередкованого) неологізми містять у своїй морфосемантичній структурі різні ознаки. Якщо мотиватор виражений у слові безпосередньо, то при його сприйнятті у свідомості носіїв мови встановлюється прямий (безпосередній) зв'язок лексичної одиниці з мотиватором на основі їх фонетичної і семантичної спільності. Якщо мотиватор представлений асоціативно, то усвідомлення звукової оболонки слова і його значення відбувається на основі зближення двох предметів, подібних за якими-небудь властивостями. Внутрішня форма тоді характеризується метафоричністю.

Отже внутрішня форма слова, як і умотивованість, є важливими чинниками неологічного процесу, ігнорування яких унеможлиблює адекватне висвітлення базових мовних і мовленнєвих характеристик неологічної одиниці. Ці чинники можуть виявитися вагомими і в процесах концептуалізації неологічної картини світу та її когнітивного інтерпретування, що може бути предметом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Березин Ф.М. История лингвистических учений /Ф.М. Березин. – М.: Высшая школа, 1975. – 304 с.
2. Биbihин В.В. Внутренняя форма слова. / В.В. Биbihин. – СПб.: Наука, 2008 – 420 с.
3. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц: (Количественные и качественные характеристики) : / Кияк, Тарас Романович. - Львов: Вища школа, Издательство при Львовском университете, 1988. - 160 с.
4. Лосев А.Ф. Философия имени. / А.Ф. Лосев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 269 с.
5. Маслов Ю.С. введение в языкознание. Учеб. Пособие для филол. специальностей ун-тов. / Ю. С. Маслов. – М.: Высшая школа, 1975. – 328 с.
6. Потебня А.А. Слово и миф. / А.А. Потебня. –М.: Изд-во «Правда», 1989. – 623 с. (Серия: Приложение к журналу «Вопросы философии»)
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Шпет Г. Мысль и слово. Избранные труды. / Густав Шпет. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. – 688 с. (Серия «Российские Пропилеи»)
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь /Гл. ред. В.Н.Ярцева. – 2-е изд.– М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.: ил.

Василенко Д. В.
(Горлівка)

НОМЕНКЛАТУРНІ ОДИНИЦІ У СКЛАДІ АНГЛОМОВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ

Стаття присвячена структурно-семантичному дослідженню англомовної військової номенклатурної лексики. Аналізуються способи творення військових номенив, визначаються їх семантичні особливості та сфери вживання.

Статья посвящена структурно-семантическому анализу англоязычной военной номенклатурной лексики. Анализируются способы образования военных номенов, определяются их семантические особенности и сферы употребления.

The article deals with the structural-semantic analysis of the military nomenclature in the English language. Some word-building patterns have been described in the article. The emphasis is on the semantics and usage of the nomenclatorial units.

Військова лексика є сукупністю мовних одиниць, що поєднуються спільним змістом і відображають понятійну, предметну та функціональну схожість явищ, які вони позначають. Склад військової лексики розглядається в лінгвістиці з різних точок зору. Більшість науковців відносять до військової лексики слова та словосполучення, які передають специфічні військові поняття, а також слова, що вживаються у межах збройних сил. Основним компонентом військової підмови є спеціальна лексика (терміни, номени, оніми). *Актуальність* її дослідження визначається важливою роллю військової лексики у збагаченні словникового складу англійської мови і необхідністю теоретичного узагальнення змін, що відбуваються у цій сфері.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні структурно-семантичних особливостей номенклатурних одиниць, що входять до складу військової лексичної підсистеми. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначення способів формування англомовної номенклатурної військової лексики та встановлення її семантики. *Об'єктом* вивчення є англомовні військові номенклатурні одиниці ХХ – початку ХХІ століття. *Предмет* аналізу – словотворчі та семантичні процеси. *Матеріалом* дослідження слугують військові номени, отримані шляхом суцільної вибірки і зафіксовані лексикографічними джерелами – англомовними словниками військових термінів [8; 9].

Ми поділяємо думку тих лінгвістів, які відносять до складу спеціальної лексики терміни, номени і оніми [6, 33; 7]. Співвідношення терміна та номена є дискусійним питанням, оскільки одні вчені, зокрема, О.О. Реформатський, В.В. Кондрашов, О.В. Суперанська, Н.В. Подольська, Н.В. Васильєва, Т. Р. Кияк [5; 3; 6; 4;], протиставляють ці поняття, інші, наприклад, О. С. Ахманова, вважають таке розмежування не чітким тому, що будь-який номенклатурний знак може стати терміном [1].

Під номенклатурою розуміють сукупність спеціальних назв, які вживаються в певній галузі; назв об'єктів даної галузі, що співвідносяться з певними поняттями та актуалізують предметні зв'язки [1, 509]. Т. Р. Кияк зазначає, що “номен виступає як відносно довільний “ярлик” предмета, конвенційно “прикріплений” представниками відповідної галузі знання, що не претендує на розкриття або хоча б часткове відображення в його формі лексичного значення. Функції